

11. Состояние табачководства в Екатеринославской губернии // Екатеринославские губернские ведомости. – 1872. – № 17.
12. Ю. К. Периодическая печать о Екатеринославской губернии (Мариуполь) // Екатеринославские губернские ведомости. – 1888. – № 18.
13. Корреспонденция // Екатеринославские губернские ведомости. – 1888. – № 16.
14. Корреспонденция // Екатеринославские губернские ведомости. – 1888. – № 21.
15. О торжачих завтраках в школе // Мариупольская жизнь. – 1913. – № 2155.
16. Прежний. Корреспонденция // Мариупольская жизнь. – 1909. – № 771.
17. Абориген. Корреспонденция // Мариупольская жизнь. – 1912. – № 1732.
18. Дневник проишествия. Ограбление // Мариупольская жизнь. – 1912. – № 1601.
19. Проишествия. Убийство // Мариупольская жизнь. – 1912. – № 1879.
20. Проишествия. Убийство // Мариупольская жизнь. – 1913. – № 2052.

Арабаджи С.С. Использование материалов газетной периодики второй половины XIX – начала XX вв. в исследовании повседневности греческого населения Северного Приазовья
Рассматриваются «Екатеринославские губернские ведомости» и городская газета «Мариупольская жизнь» как источники для исследования повседневной жизни греческой общины Приазовья, анализируются их специфика, информационный потенциал и уровень достоверности.

Ключевые слова: источники, материалы газетной периодики, повседневность, греки Приазовья.

Arabadzhy, S.S. Usage of material from newsprint periodicals of the second half of XIX – Northern Azov

The periodical issues «Yekaterinoslavskie gubernskie vedomosti» (Governorate of Yekaterinoslav gazette) and the city newspaper «Mariupolskaya Zhizn» (Mariupol Life) are considered as a source for the study of everyday life of Azov Greek community, their specificity is analyzed, as well as informational capability and level of reliability.

Key words: source materials, newspaper periodicals, routine, Azov Greeks.

УДК 930.2 (477) «16» (045)

Романцов В.М.

Проблеми становлення Гетьманщини в українській народницькій історіографії

Аналізуються наукові погляди українських істориків народницького напрямку щодо питань становлення козацької держави. Розглядається наукова спадщина М.Максимовича, П.Куліша, М.Костомарова, В.Антоновича, М.Василенка та інших вчених, які висвітлювали процеси державотворення в Україні в середині 17 ст. Розглянуто суперечливі впливи народницьких поглядів вітчизняних істориків на розвиток історіографії Гетьманщини.

Ключові слова: козацька держава, становлення Гетьманщини, українська історіографія, народницький напрямок.

У середині – другій половині XIX ст. в українській національній історіографії домінував народницький напрямок. Певною мірою він виявляв також у працях українських істориків на початку XX ст. У цей же час провідною темою досліджень українських істориків були проблеми Хмельниччини, становлення Гетьманщини. Таке поєднання досить показове, оскільки обидва аспекти були важливими чинниками формування історичної пам'яті народу цієї доби творення української нації. Зазначений історіографічний напрямок виявився у перших дослідженнях М.Костомарова, у працях М.Максимовича, П.Куліша, П.Буциньського, В.Антоновича, Д.Яворницького, М.Василенка та інших істориків і потребує спеціального дослідження.

Означена проблема висвітлювалася в досить загальному вигляді в працях вітчизняних історіографів XX – початку XXI ст. Певною мірою це питання розглядав М.Грушевський [12; 13; 14]. У 20-ті роки минулого століття наукову діяльність істориків-народників висвітлював Д.Багалій [6]. Критичну оцінку народницького напрямку давали прихильники державницької концепції Д.Дорошенко та І.Кревецький [15; 16; 17; 18; 29]. На історіографічний внесок вчених-народників звернув увагу М.Петровський [44]. У другій половині 50-х – 80-і роки XX ст. наукову діяльність істориків-народників досліджували Л.Коваленко; П.Марков, М.Марченко, Ю.Пінчук, В.Сарбей [22; 40; 41; 42; 45; 52]. Наукові погляди українських істориків-народників аналізував авторитетний вчений, представник діаспорної науки О.Пріцак [46; 47]. Серед сучасної революції XVII ст. історіографічний внесок вчених народницького напрямку, особливо відзначити дослідження В.Смоля, В.Степанкова [54]. Узагальнюючий аналіз народницького напрямку української історіографії XIX – у XX ст. дали в своїх працях О.Резніт, С.Стельмах, О.Ясь [48; 55; 58]. Це питання розглядалося серед історіографічних проблем становлення Гетьманщини в студіях В.Романцова [49; 50; 51]. Але до нашого часу відсутнє історіографічне дослідження наукового доробку вчених-народників щодо питань історії Хмельниччини та становлення Гетьманщини.

Мета статті полягає в тому, щоб дати комплексний історіографічний аналіз української народницької історіографії XIX – початку XX ст. щодо висвітлення питань становлення козацької держави.

У сорокові роки XIX ст. в українській історичній науці на зміну консервативному романтизму, який репрезентувало останнє прижиттєве видання «Історії Малої Росії» Д.Бантіш-Каменського прийшла поміркована та ліберальна течія романтичної історіографії. На ґрунті розвитку українського національного руху це вилилося в формування народницького напрямку в його різних концептуальних проявах. Перш за все, він знайшов відображення у дослідженнях історії Хмельниччини.

За умов відсутності національної державності українські історики саме народ розглядали як основний чинник історичного процесу. Оскільки провідні вчені-представники цієї наукової галузі (М.Костомаров, П.Куліш, В.Антонович) були активними

учасниками українського національного руху XIX ст., вони внесли народництво також до громадського життя.

Серед перших українських істориків, які започаткували народницький напрямок у розвитку історіографії, був М.Максимович. Проте його концепція ще не була чітко сформульована і становила перехідну ланку в розвитку української історичної думки. Дослідник вважав сучасниками визнанням знавцем українського козацтва. Його глибоке знання козацької історії ґрунтувалося, перш за все, на уважному вивченні різноманітних джерел, прагненні бути критичним у їх підборі, точним у інтерпретації. Це допомогло вченому дати відповідь на ряд важливих, але досить запутаних питань української історії.

М.Максимович концептуально заперечував державний статус Гетьманщини, але він провів цікаве дослідження про полковий територіально-адміністративний устрій, закладений Б.Хмельницьким в Україні у 1648 р., уточнив кількість реєстрових козацьких полків, які були створені у Війську Запорозькому за умовами Зборівського договору (16, а не 15 полків) [36, с. 223 – 225]. Історик одним з перших в українській історіографії з'ясував персональний склад генеральної старшини, яка виконувала функції гетьманського уряду на початку Визвольної війни [37, с. 676], висловив цікаві думки щодо формування інститутів влади Гетьманщини, уточнив багато аспектів життя та діяльності Богдана Хмельницького, розкрив суть Руїни та її початкову хронологічну межу [37;38;39].

З іншого боку, історичні оцінки Михайла Олександровича були орієнтовані переважно на суб'єктивний чинник історичного процесу, вони не враховували державницькі завдання, які поставили перед українцями у добу Хмельниччини. Особливо цей суб'єктивізм М.Максимовича виявився у висвітленні російського напрямку зовнішньої політики Б.Хмельницького, який, на думку історика, нібито визначав з самого початку Визвольної війни прагнення гетьмана до з'єднання з Московською державою [35].

У багатьох своїх наукових, публіцистичних та літературних творах висвітлював проблеми виникнення Гетьманщини П.Куліш [31;32;33;34]. Саме питання української історії доби Хмельниччини виявили концептуальну спрямованість його праць. При цьому історик прагнув спиратися тому, щоб народ мів «історію України зрозуміти і багато дечого з неї навчитися» [33, с.6]. Характерною рисою цього вченого було те, що він мав свій особливий погляд на історичні події, завжди розглядав їх під гостро критичним кутом зору.

В історичній концепції П.Куліша можна простежити переродження поміркованого народництва до консервативного напрямку. Він, як і М.Максимович, був критичним в оцінках історичних фактів та особистостей, наукових опонентів. Але, на відміну від свого вчителя, П.Куліш не відзначався коректністю, виваженістю суджень, висловлюювався надто емоційно, а це часто вело його вбік від істини, до якої він завжди так прагнув.

У своїх творах 40–50-х років XIX ст. історик з розумінням сприймав Національно-визвольну війну, яку вели українці в середині XVII ст., позитивно характеризував суспільний устрій, який утворився за часів Б.Хмельницького, під керівництвом якого народ визволився «з рабського суспільного стану». При цьому, видавць «Записки про Південну Русь» стверджував, що український народ був наділеним «вищими громадянськими поняттями» [30,с.327].

Подолавши своє раннє козакофільство, П.Куліш прийшов до висновку про те, що не одні лише козацтво становило українську історію [34,с.81]. Надалі він витратив весь свій могутній талант письменника, вченого на те, щоб розвнчати українське козацтво як розбійницький, антигромадський елемент. Цьому присвячені його великомаштабні історико-публіцистичні праці – «Історія возз'єднання Русі» [31] та «Відповідання Малоросії від Польщі» [32], журнальні публікації, а також деякі літературні твори.

У працях останньої третини XIX ст. Пантелеймон Олександрович однобоко негативно характеризував Національно-визвольну війну як суцільну руїну, лайливо писав про провідника українського народу гетьмана Б.Хмельницького та засновану ним козацьку державу. Він розглядав «війну страшенну», яка почалася «на погибель Речі Посполитої», яку «велику руїну», яку заподіяли козаки ляхам [32].

П.Куліш був палким українським патріотом, проте іноді при висвітленні питань вітчизняної історії гетьманської доби, сам того не помічаючи, потрапляв під вплив

польських та російських істориків. Вчений був прихильником ідеї слов'янської єдності, яка в його працях трансформувалася на думку щодо «возз'єднання Русі» [31].

У своїх висновках П.Куліш часто був надто емоційним, суб'єктивним, але у той же час по-новому розкрив деякі явища історії козацької держави. В цілому, його історичні погляди засвідчили безпорадність концепції вченого в дослідженні Гетьманщини. Негативно, з позиції народництва характеризував особу та політичну діяльність Б.Хмельницького також П.Бучинський [7].

Одним з визначних знавців Хмельниччини був М.Костомаров – талановитий вчений, письменник, публіцист, громадський діяч, який протягом 40–70-х років XIX ст. був одним з найактивніших учасників українського національного руху. У його науковій спадщині, яка налічує понад 300 праць, найбільш значні з них за обсягом так чи інакше пов'язані з питаннями історії Гетьманщини. Історичні праці М.Костомарова започаткували період для свого часу ліберально-народницької погляди, в яких вперше в українській історіографії знайшла вираз «народно-державницька концепція».

В концепції М.Костомарова своєрідно поєднувались народність, федералізм та елементи державності. Хоч Микола Іванович вказував на тісний внутрішній зв'язок, який склався історично між українцями та росіянами [24,с.305], він відстоював національну самобутність українського народу [26,с.35] і різко засуджував насильницьку централістську політику російського самодержавства в Україні [27,с.407]. Події Національно-визвольної війни М.Костомаров висвітлював як представник української історіографії.

Це був історик, наділений широтою мислення, що, до певної міри, виявилось у нього при аналізі доби Національно-визвольної війни. Хмельниччину М.Костомаров показав як складне, багатогранне явище, в якому мали місце прояви повстання, бунту, війни за національне визволення, революції. М.Костомаров прагнув бути об'єктивним у висвітленні історичних подій Хмельниччини, в оцінках діяльності українських гетьманів, хоча не завжди був критичним щодо історичних джерел, допускав деякі фактичні похибки.

Історія Хмельниччини все життя хвилювала М.Костомарова. В своїй передмові до другого видання монографії про Богдана Хмельницького Микола Іванович зазначав, що його доба «має у нашій історії значення більш важливе, ніж те, яке, за звичай, звикли надавати їй» [28,с.V].

В центрі подій Національно-визвольної війни М.Костомаров ставив, відповідно до своєї концепції, народ, який піднявся на боротьбу за своє визволення та провідника цієї боротьби Б.Хмельницького. При цьому, вчений намагався з'ясувати роль і народних мас, і гетьмана у складних суспільних процесах, які відбувалися у середині XVII ст. в Україні. Військову та політичну діяльність Богдана історик зіставляв з народними інтересами, вказуючи іноді на їх неспівпадіння [23].

Історик, характеризуючи особу Б.Хмельницького, намагався уникнути і нестримних похвал, які допускали на його адресу у своїх працях Д.Багшиш-Каменський та М.Маркевич, і безмежного негативізму, який виявив щодо провідника повсталого народу П.Куліш. Микола Іванович першим з істориків відійшов від однобоко негативних оцінок діяльності І.Виговського [25]. Вчений висвітлював діяльність обох гетьманів з точки зору їх ролі у процесах державотворення в Україні. У своїх історичних поглядах М.Костомаров концептуально випередив інших українських колеґ-істориків.

Питання становлення Гетьманщини посідали важливе місце в працях В.Антоновича – «авторитетного історика України» [14,с.220], продовжувача ідей народництва у вітчизняній історіографії, одного з перших українських вчених-політистів. Складним, багатогранним був процес формування історичних поглядів В.Антоновича. Великий вплив на нього мали праці його попередників в українській історіографії (М.Костомарова, М.Максимовича, М.Іваннишева) [5,с.660–661;46,с.8]. Володимир Боніфатійович сприймав науковий інтерес до української історії в цілому та козацької минувшини зокрема, що було притаманне М.Костомарову та М.Максимовичу, костомарівський демократизм, народність, федералізм та прагнення до осмислення історичних явищ; джерелознавчу ретельність та критичність першого ректора Київського університету, документалізм та розуміння ролі правових аспектів суспільного розвитку М.Іваннишева.

Для наукової концепції В. Антоновича було характерно, що він виразно вказував на самобутність українського народу [1, с. 69; 43, с. 66-67]. При цьому Володимир Боніфатійович підкреслював, що в Україні «головний історичний інтерес зосереджено на вперті трьохвіковій боротьбі, через яку народ відстоював існування всіх основних начал свого народного побуту» [43, с. 67]. З точки зору вченого, це мало не лише вузькотеоретичне значення, але служило «для гласного з'ясування» деяких спірних історичних фактів та «справжнього стану» українських земель [2, с. 78].

В. Антонович мав стійкий науковий інтерес до історії Гетьманщини. Цікаве спостереження зробив Є. Чикаленко, віддавши його вдома. Він зазначив, що велика зала у будинку вченого була прикрашена портретами українських гетьманів [56, с. 87]. Це яскраво ілюструвало історичні влободання Володимира Боніфатійовича. Питання історії Національно-визвольної війни були для нього актуальними, допомагали краще осмислити тенденції розвитку українського національного руху XIX ст. На основі історичного досвіду України дослідник робив висновок, що «шляхетський порядок та суїтизм неприйнятні для нашого народу» [2, с. 81]. Він пояснював це демократичним спрямуванням українського народу, збереженням вікових традицій, носієм яких, на думку вченого, було козацтво [4, с. 18-19].

Аналізуючи процеси становлення Гетьманщини, Володимир Боніфатійович заперечував державницькі прагнення українців, вважав, що вони ніколи не виявляли «прагнення до політичної самостійності» [3, с. 149]. Такі погляди не відповідали дійсності і не знайшли продовження в працях більшості наступних українських істориків. Але для В. Антоновича ця думка мала принципове, концептуальне значення. Він пояснював ідею бездержавності розвитку українського народу недостатньо високим рівнем його політичної культури, перевагою особистого егізмозу старшини над громадською справою, нездатністю української суспільності виробити свої закони, що вчений пов'язував з «недостатком цивілізації» [4, с. 20]. Ці ідеї вченого відображали суперечності, які виявилися в розвитку народницького напрямку української історіографії XIX ст. Це доводить непрямоїрність абсолютізації істориком деяких конкретних історичних явищ.

До науково-історичної школи В. Антоновича належав прихильник народництва Іван Каманін [53]. Але, з іншого боку, такі представники цієї школи як Д. Багалій, О. Левинський, М. Грушевський, почавши наукову діяльність на народницькому ґрунті, далі розвивали народно-державницький напрямок української історіографії.

До народницького напрямку на рубежі XIX – XX ст. належав Д. Яворницький, який у своїй широковідомій праці про історію запорозьких козаків присвятив дві глави подіям Національно-визвольної війни. Як і інші історики-народники, він заперечував державницький характер Гетьманщини [57].

Серед істориків Хмельниччини в Наддніпрянській Україні поважне місце посідав М. Василенко. На історичні погляди вченого мали вплив його вчителі – О. Брікнер та О. Лазаревський. На наукових інтересах Миколи Прокоповича позначилося усвідомлення ним своїх козацько-старшинських родинних коренів. Висвітлюючи питання становлення Гетьманщини, він розвивав концепцію української народницької історіографії.

Праці М. Василенка були пов'язані здебільшого з різними аспектами історії Гетьманщини XVII – XVIII ст. Особливу увагу історик звернув на соціальні, економічні та релігійні протиріччя, на стан культури та просвітництва, на роль колонізаційних процесів в Україні після Любінської унії. Розглядаючи питання становлення Гетьманщини, Микола Прокопович висловив власні оцінки з важливих, принципових проблем державотворення в Україні, характеризував діяльність гетьманів Б. Хмельницького та І. Виговського.

Ідею української державності історик піддавав сумніву, показуючи події Хмельниччини, з одного боку, як величезний народний рух, а, з іншого, як велику українську революцію. На думку вченого, це була, боротьба українського народу за свою самостійність. Саме так дослідник сприймав відокремлення України від Польщі та приєднання до Росії [11]. Микола Василенко не розглядав Гетьманщину з точки зору створення державної організації, вважаючи, що «не можна підводити устрій України після Хмельницького під яку-небудь категорію сучасного державного права» [9].

Підсумовуючи історіографічний аналіз проблеми, необхідно зазначити, що у другій половині XIX ст. у працях українських дослідників Гетьманщини зберігалася прихильність до народницької концепції. Прихильники народницького напрямку абсолютизували роль народу як провідного суб'єкта історичного процесу. Така концепція була обумовлена конкретними історичними умовами, але вона спричинила одностороннє висвітлення історії України в цілому та проблем виникнення козацької держави, зокрема.

Історики-народники взагалі заперечували державницький характер Гетьманщини доби Національно-визвольної війни, або ж сприймали її вкрай негативно, що свідчило про концептуальну обмеженість прихильників цього напрямку. З теоретичної точки зору це завело їх у глухий кут. Особливо це простежувалося в працях П. Куліша, В. Антоновича, О. Лазаревського, Д. Яворницького, М. Василенка. Вони багато зробили для дослідження різних конкретних аспектів історії Гетьманщини, але при цьому спиралися на теоретично необґрунтовану концепцію, яка була відкинута наступниками.

З цього глухого кута шукали вихід М. Костомаров та М. Драгоманов, які першими поєднали у своїх працях при висвітленні питань становлення Гетьманщини народництво та державництво. З іншого боку, у поглядах українських істориків-народників протягом другої половини XIX ст. відбувався перехід від романтичної до позитивістської історіософії, яка заявила про себе у європейській філософській та історичній думці у 30-і роки XIX ст.

На рубежі XIX – XX ст. в українській історіографії Національно-визвольної війни та становлення Гетьманщини відбулися зміни щодо наукових концепцій вчених, проблематики їхніх досліджень. У добу, яка готувала відродження Української держави, історіографія збагатилася новими працями, які з'явилися на підґрунті, закладеному попередніми поколіннями українських учених. Народницька концепція, яка в той час сприймалася як певний архаїзм, що простежувалася в працях І. Каманіна, Д. Яворницького, М. Василенка. Але, спираючись на позитивістську методологію, вона трансформувалася в народно-державницькому напрямку в історичних поглядах О. Левинського, М. Грушевського, М. Слабченка О. Єфименко та деяких інших вчених.

Надалі необхідно у спеціальних дослідженнях проаналізувати місце кожного з зазначених істориків у розвитку народницької історіографії, розглянути теоретичну основу їх концепцій.

Список використаних джерел

1. Антонович В. Б. Вступна лекція до курсу історії / В. Б. Антонович // Київська старовина. – 1992. – № 3. – С. 67 – 69.
2. Антонович В. Б. Моя исповедь. Ответ пану Падалице / В. Б. Антонович // Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / Упор. О. Тодійчук та В. Ульяновський. – К.: Львів, 1995. – С. 78 – 90.
3. Антонович В. Б. Погляди українофілів / В. Б. Антонович // Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / Упор. О. Тодійчук та В. Ульяновський. – К.: Львів, 1995. – С. 143 – 152.
4. Антонович В. Б. Про козацькі часи на Україні / Післям. О. Д. Слабошпицького. – К.: Дніпро, 1991. – 238 с.
5. Багалей Д. И. Антонович Владимир Бонифатиевич / Д. И. Багалей // Критико-библиографический словарь русских писателей и ученых / Венгеров. – Т. 1. А. – СПб, 1889. – С. 660 – 661.
6. Багалей Д. И. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. – Т. 1. Історіографічний вступ і доба натурального господарства / Д. И. Багалей. – Харків: Держ. Видав. України, 1928. – 245 с.
7. Буциньскій П. Н. О Богдане Хмельницком / Буциньскій П. Н. – Харьков, 1882. – 240 с.
8. Василенко Н. П. Выговский / Н. П. Василенко // Энциклопедический словарь. – 7-е переработ. изд-е / Под ред. проф. Железнова и др. – Т. 11. – СПб: Изд. рус. библиографич. инст. Гранат. – С. 604 – 605.
9. Василенко М. П. 3 історії устрою Гетьманщини / Н. П. Василенко // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. – 1912. – Кн. 11. – Т. CVIII. – С. 103-116.
10. Василенко Н. П. Очерк истории Южной и Западной России / Н. П. Василенко. – К.: Издание кн. М. Я. Оглобина, 1916. – 589 с.
11. Василенко Н. П. Хмельницкий (Зиновий Богдан) / Н. П. Василенко // Энциклопедический словарь. / Издатель Ф. А. Брокгауз (Лейпциг). И. А. Ефрон (С. – Петербург) – Т. XXXVII. – СПб, 1903. – С. 456 – 461;

12. Грушевський М.С. З соціально-національних концепцій Антоновича // Сян України. Володимир Боніфатійович Антонович. – Т.1. / М.С.Грушевський. – К.: Заповіт, 1997. – С. 120.
13. Грушевський М. С. З українського культурного і наукового життя в середині XIX ст. / М.С.Грушевський. // Записки Наукового Товариства ім.Т.Шевченка. – 1906. – Кн. VI. – Т. LXXIV. – С. 69 – 92.
14. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – В одинадцяти томах, дванадцяти книгах. – Т. VIII – Ч.II. – Примітки / М.С.Грушевський. – К.: Наукова думка, 1995. С. 196 – 224.
15. Дорошенко Д.І. Володимир Антонович. Його життя й наукова та громадська діяльність / Д.І.Дорошенко. – Прага, 1942. – 168 с.
16. Дорошенко Д.І. Микола Іванович Костомаров. Його громадська й літературна діяльність / Д.І.Дорошенко. – К.: Друкар, 1920. – 96 с.
17. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. Державна школа: історія, політологія, право / Д.І.Дорошенко. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.І.Грушевського НАН України, 1996. – 257 с.
18. Дорошенко Д.І. П. О. Куліш, його життя й літературно-громадська діяльність / Д.І.Дорошенко. – К., 1918. – 70 с.
19. Калакура Я.С. Українська історіографія: Курс лекцій / Я.С.Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 495 с.
20. Клян О.І. Генезис поняття «Кілівська історична школа» в історіографії // Історіографічні дослідження в Україні / О.І.Клян. – Вип. 9. – К., 1999. – С.154-166.
21. Клян О. Кафедральне Вірчуо «Володимира Антоновича» / О.І.Клян // Кілівська старовина. – 1992. – № 3. – С. 63 – 69.
22. Коваленко Л.А. Народницька течія в українській історіографії (повідомлення) / Коваленко Л.А. // Тези доповідей та повідомлень Ужгородського державного університету. – № 3. – Серія історична. – 1959. – С. 55 – 59.
23. Костомаров Н.И. Богдан Хмельницький / Н.И.Костомаров. – Изд. третье, испр. и дополн. – Т. 1. – СПб, 1870. – 218 с.+CLXXII с.
24. Костомаров Н.И. Воспоминание о двух малярах / Н.И.Костомаров // Костомаров М.И. Слов'янська міфологія / М.И.Костомаров. – К.: Льбідь, 1994. – С.298 – 308.
25. Костомаров Н.И. Гетманство Выговского / Н.И.Костомаров // Казаки. Исторические монографии и исследования. – М.: Чарли, 1995. – С. 46 – 167.
26. Костомаров Н.И. О причинах и характере учия в Западной России / Н.И.Костомаров // Научно-публицистичні і полемичні писання Костомарова. – К., 1928. – С. 1 – 40.
27. Костомаров Н.И. Письмо к издателю «Колокола» / Н.И.Костомаров // Казаки. Исторические монографии и исследования. – М.: Чарли, 1995. – С. 401 – 411.
28. Костомаров Н.И. Предисловие / Н.И.Костомаров // Богдан Хмельницький. – Изд. второе, дополн. – Т. 1. – СПб, 1859. – С. V.
29. Кревецький І. Українська історіографія на переломі / І.Кревецький // Записки Наукового Товариства ім.Т.Шевченка. – Львів. – 1924. – Т.СXXXIV. – С. 161-184.
30. Куліш П.А. Записки о Южной Руси / П.А.Куліш. – К.: Дніпро, 1994. – 719 с.
31. Куліш П.А. История воссоединения Руси / П.А.Куліш. – Т.3. – М., 1877. – 374 с.
32. Куліш П.А. Отпадение Малороссии от Польши / П.А.Куліш. – Т. 3. – М., 1889. – 425 с.
33. Куліш П.О. Хмельницщина / П.О.Куліш // Основа. – 1861. – № 3. – С. 1 – 15.
34. Куліш П. Історія України од найдавніших часів / П.Куліш // Основа. – 1861. – № 9. – С. 79 – 107.
35. Максимович М.А. Воспоминание о Богдане Хмельницком / М.А.Максимович // Собр. соч. – Т. 1. – М., 1876. – С. 475 – 484.
36. Максимович М.А. Известие о летописи Григория Грабянки, изданной 1654 года киевскою временною комиссией / М.А.Максимович // Собр. соч. – Т. 1. – М., 1876. – С. 217 – 230.
37. Максимович М.А. Обозрение городских полков и соген, бывших на Украине со времени Богдана Хмельницкого / М.А.Максимович // Собр. соч. – Т. 1. – М., 1876. – С. 654-746.
38. Максимович М.А. Письма о Богдане Хмельницком / М.А.Максимович // Собр. соч. – Т.1. – К., 1876. – С.395-474.
39. Максимович М.А. Путевое воспоминание о Полтаве / М.А.Максимович // Собр. соч. – Т. II. – К., 1877. – С. 359-364.
40. Марков П.Г. М.О. Максимович – видатний історик XIX ст. / П.Г.Марков. – К.: КДУ, 1973. – 235 с.

41. Марков П.Г. Общественно-политические и исторические взгляды М.А.Максимовича / П.Г.Марков. – К.: Изд-во КГУ, 1986. – 246 с.
42. Марченко М. Українська історіографія. 3 давніх частів до серед. XIX ст. / М.Марченко. – К.: КДУ ім. Т.Г.Шевченка, 1959. – 259 с.
43. Перша лекція В.Б. Антоновича в Кілівському університеті // Кілівська старовина. – 1992. – № 3. – С. 66 – 67;
44. Петровський М.Н. Нариси з історії України. – Вип.4. / М.Н.Петровський. – К.: Видав. АН УРСР, 1940. – 415 с.
45. Пінчук Ю.А. Микола Іванович Костомаров 1817-1885. / Ю.А.Пінчук – К.: Наукова думка, 1992. – 223 с.
46. Прицак О. Володимир Антонович як історіограф / О.Прицак // Третя академія пам'яті професора Володимира Антоновича 11 – 12 грудня 1995р. м. Київ: Доповіді та матеріали. – К., 1996. – С. 9 – 17.
47. Прицак О. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського / О.Прицак. – Київ-Кембридж, 1991. – 78 с.
48. Ресент О.П. Історична наука в Україні в 19 столітті // Енциклопедія історії України. – Т. 7. – К.: Наукова думка, 2005. – С. 566 – 568;
49. Романцов В.М. Становлення козаської держави у добу Національно-визвольної війни (проблема в українській історіографії 40-х років XIX – початку XX ст.). Монографія. – Донецьк: ДонДУ, 2005. – 283 с.
50. Романцов В.М. Особа і діяльність гетьмана Богдана Хмельницького в дослідженнях Володимира Антоновича // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – Вип.7. / Редкол.: О.С.Онищенко (голова) та ін. – К.: НБУВ, 2001. – С.281 – 288;
51. Романцов В.М. Висвітлення пробілем виникнення та становлення Гетьманщини у працях Михайла Максимовича // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т. 26. Вип. 13. Історичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2003. – С. 18 – 26.
52. Сарбей В.Г. Історичні погляди О. М. Лазаревського. – К.: АН УРСР, 1961. – 192с.
53. Ситник О. Український історик Іван Каманін / О.Ситник // Український історик. – 1991. – № 1 – 2. – С. 115 – 132.
54. Смолий В.А., Степанков В.С. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.) / В.А.Смолий, В.С.Степанков. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 447 с.
55. Стельмах С. Історична думка в Україні XIX – початку XX ст. / С.Стельмах. – К.: Академія, 1997. – 176 с.
56. Чикаленко С. Спогади. 1861 – 1907. – Часть I / С.Чикаленко. – Львів: Діло, 1925. – 139 с.
57. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. – Т. 2 / Д.І.Яворницький. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 176 – 228.
58. Ясць О. Народницький напрям в історіографії / О.Ясць // Енциклопедія історії України. – Т. 7. – К.: Наукова думка, 2011. – С. 190 – 194.

Романцов В.Н. Проблемы становления Гетманщины в украинской народнической историографии

Анализируются научные взгляды украинских историков народнического направления по вопросам становления казачьего государства. Рассматривается научное наследие Н.Максимовича, П.Кулиша, Н.Костомарова, В.Антоновича, Н.Василенка и других ученых, которые освещали процессы формирования государственности в Украине в середине 17 в. показало противоречивое влияние народнических взглядов отдельных историков на развитие историографии Гетманщины.

Ключевые слова: казачье государство, становление Гетманщины, украинская историография, народническое направление.

Romanstov, V.M. Problems of Hetmanate Formation at the Ukrainian Narodniks historiography
Scientific views of Ukrainian narodnik trend historians which concern formation of Cossack state are analysed. Under consideration is scientific heritage of N.Maksymovich, P.Kulish, N.Kostomarov, V.Antonovich, N.Vasilenko and other scientists who dealt with processes of Ukrainian statehood formation in the middle of the 17th century. Discrepant impact of home historians' narodnik views of Hetmanship historiography development is shown.

Key words: Cossack state, formation of Hetmanship, Ukrainian historiography, narodnik trend.